

مطالعه جامعه‌شناختی موفقیت در کنکور

دکتر سیدمرتضی نوربخش *

سیدمجید حائری **

چکیده

یکی از ارکان اساسی توسعه در هر جامعه‌ای، موفقیت در تحصیل علم و آموزش در زمینه‌های تخصصی گوناگون و ایجاد فرصت‌های یکسان برای دستیابی همه افراد جامعه به این منابع می‌باشد. لذا کوشش شده است تا تأثیر سه عامل: سرمایه «فرهنگی»، سرمایه «اجتماعی» و سرمایه «اقتصادی» خانواده داوطلب، بر موفقیت در کنکور سراسری، مورد بررسی قرار گیرد.

هدف تحقیق، تعیین میزان نقش سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی موجود در خانواده‌های پذیرفته‌شدگان بر موفقیت فرزندان‌شان در کنکور سراسری است. روش تحقیق بصورت پیمایشی و با تکنیک پرسشنامه‌ای انجام شده است که از نتایج بدست آمده می‌توان ادعا نمود که افزایش سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در داوطلبان متقاضی ورود به دانشگاه‌ها، موجب افزایش میزان موفقیت آنان می‌باشد. جامعه آماری از بین پذیرفته‌شدگان رشته برق دانشکده فنی دانشگاه تهران و آموزشکده کامپیوتر سازمان سنجش آموزش کشور در سال 1388 می‌باشد. در این پژوهش سه فرضیه و یک سوال مطرح است فرضیه اصلی پژوهش این است که آیا بین سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده با موفقیت در کنکور همبستگی معنی داری وجود دارد؟ نتیجه به دست آمده این است که همبستگی در سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی نسبتاً ضعیف و در سرمایه‌های اقتصادی متوسط می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد داوطلبانی که از خانواده‌های دارای سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بالاتری برخوردارند در کنکور موفق‌تر می‌باشند. به دیگر سخن هرچه سرمایه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی بیشتر باشد موفقیت در کنکور بیشتر می‌باشد.

واژگان کلیدی: کنکور سراسری، موفقیت، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی

* دکتری جامعه‌شناسی و عضو هیئت علمی سازمان سنجش آموزش کشور (مسئول مکاتبات):

drnorbakhsh@gmail.com

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی و کارشناس ارشد سازمان سنجش آموزش کشور

مقدمه

افزایش داوطلبان برای تحصیلات عالی در جهان، موجب گسترش مراکز آموزشی و ظرفیت پذیرش دانشجویان در رشته‌ها و گرایش‌های مختلف می‌شود، اما کم‌تر کشوری با گسترش کمی اینگونه مراکز توانسته است پاسخگوی خواسته‌های تمام علاقه‌مندان به تحصیلات عالی باشد. زیرا محدودیت ظرفیت مراکز آموزشی و بیکاری دانش‌آموختگان در مقابل افزایش روزافزون داوطلبان تحصیلات عالی همچنان به عنوان مشکلات جامعه به قوت خود باقی است. بنابراین تجدیدنظر در محتوا و روش‌های ورود به دانشگاه با مطالعه راه‌حل‌ها و کشف راه‌های جدید همواره موردنظر پژوهشگران و مسئولین آموزش عالی کشورهاست.

از این‌رو، جا دارد که روش‌های اجرا شده توسط دیگر نظام‌ها، در رابطه با مسائل مطرح در آموزش عالی مورد بررسی قرار گیرد تا با استفاده از تجربیات آنان، در بهبود مسائل مربوط به آموزش عالی کشورمان گام‌هایی، هرچند کوچک، برداشته شود. در حال حاضر، بسیاری از کشورها به دلیل افزایش داوطلبان برای ورود به دانشگاه‌ها و به منظور حذف تعداد مازاد بر ظرفیت، به ناچار آزمونی علمی به نام آزمون ورودی برگزار می‌کنند که داوطلبان به شرط قبولی و کسب نمرات تعیین شده در آن، حق ورود به دانشگاه‌ها را کسب می‌کنند. اهمیت برگزاری این آزمون‌ها به حدی است که بعضی‌ها آن را انتخاب بهترین‌ها می‌نامند.

در حالی که جوامع مختلف و به ویژه جوامع در حال توسعه در این راستا با موانعی جدی روبرو هستند و سهم افراد از این سرمایه‌ها، به ویژه به نسبت پایگاه طبقاتی‌شان از یکدیگر، متفاوت است. به همین منظور انجام بررسی‌ها و تحقیقاتی در جهت شناخت موانع و راه‌حل‌های ممکن ضروری است. لذا، کوشش شده است تا سه عامل: سرمایه‌های «فرهنگی»، «اجتماعی» و «اقتصادی» خانواده داوطلب، به عنوان متغیرهای مستقل، مورد بررسی قرار گیرد. مطالعاتی که در کشورهای گوناگون انجام شده حاکی از این است که زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانوادگی، بر روی موفقیت تحصیلی فرزندان تأثیر دارد. در بررسی سرمایه‌های «فرهنگی»، «اجتماعی» و «اقتصادی»، بعنوان عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی و پذیرش افراد در دانشگاه‌ها، وجود یا عدم وجود این سرمایه‌ها در داخل خانواده آنها از طریق فرزندان می‌باشد. از میان جامعه‌شناسان معاصر، «پیربورديو» (1985) برای اولین بار واژه سرمایه فرهنگی را بعنوان عاملی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی و پذیرش افراد در نظام آموزش عالی مطرح کرد. بنابه عقیده وی، سرمایه فرهنگی بعنوان یک عامل، زمینه نابرابری‌هایی را فراهم می‌کند که به پاداش‌های آکادمیک متفاوت برمی‌گردد و در بازگشت به واسطه فرایند ابقاء و مشروعیت آن، به پاداش‌های اقتصادی و اجتماعی نابرابر منجر می‌شود (کاتسیلیس و رابینسون، 1990: 270).

از طرف دیگر نیز برای اولین بار واژه سرمایه اجتماعی را همراه با مفاهیم مختلف مرتبط با آن در تحقیقات آموزشی بکار گرفت. بزعم وی سرمایه اجتماعی باید با کارکردش تعریف شود و سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند تسهیل می‌کنند (کلمن، 1986: 120).

بیان مسأله

با توجه به اهمیت و جایگاه خاص دانشگاه در ارتقاء سطح علمی و فرهنگی جوامع، طی دهه‌های اخیر و در کشورهای جهان، افزایش مراکز دانشگاهی و آموزش عالی و افزایش نرخ پذیرش در این مراکز در محور برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی قرار گرفته است، بطوریکه در سطح جهانی، همواره تعداد دانشجویان ورود به آموزش عالی رو به افزایش بوده است. لذا در این دوره پژوهش‌هایی درباره نابرابری فرصت‌ها در آموزش مطرح می‌شود و در نتیجه، نابرابری آموزش نتیجه آشکار توزیع نابرابری فرصت‌های آموزشی تلقی می‌گردد. بدین جهت، اصلاحاتی که به منظور کاهش نابرابری‌های آموزشی به عمل می‌آید دسترسی به آموزش متوسطه و عالی را گسترش می‌دهد.

افزایش رشد شتابان جمعیت ایران طی دو دهه اخیر و سرریز شدن دانش‌آموزان دوره ابتدایی به دوره راهنمایی و سپس دوره متوسطه و نهایتاً دوره پیش دانشگاهی نظام دانشگاهی را با انبوه متقاضیان ورود به دانشگاه روبرو ساخته است و در چنین حالتی، ایجاد تعادل منطقی و قابل قبول بین عرضه فرصت‌های دانشگاهی و تقاضا برای استفاده از این فرصت‌ها به یک چالش اساسی در ساختار نظام آموزشی کشور تبدیل شده است.

صرف‌نظر از افزایش ظرفیت جذب و متنوع شدن شیوه‌های گزینش دانشجو در نظام آموزش عالی کشور هنوز در خصوص پذیرش دانشجو برای رشته‌ها و دانشگاه‌ها ضرورت برگزاری کنکور سراسری در مقیاس گسترده فعلی وجود دارد. اجرای این مهم با وجود داوطلبان زیاد و حوزه تأثیرگذاری آن در جامعه با چالش‌هایی مواجه است که تأثیر آن در ابعاد مختلف به ویژه در زندگی اجتماعی و خانوادگی افراد شرکت‌کننده دارای اهمیت است.

فضای حاکم بر زندگی فردی و خانوادگی این داوطلبان در این مقطع خاص به گونه‌ای است که تأثیرات زیادی در مقاطع بعدی زندگی خانوادگی و فردی آنان دارد. لذا این پژوهش تلاش دارد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد.

(الف) چه عواملی در موفقیت پذیرفته‌شدگان مؤثر بوده است؟

(ب) عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی در موفقیت پذیرفته‌شدگان کدامند؟

(ج) عوامل آموزشی دوره دبیرستان (کلاس کنکور، آموزشگاه، تلویزیون) در موفقیت داوطلبان مؤثرند؟

(د) آیا متغیرهای فردی در موفقیت تحصیلی مؤثرند؟

به طور خلاصه، سؤال اصلی تحقیق حاضر را می‌توان چنین عنوان نمود که مجموعه متغیرهایی که بر موفقیت داوطلبان اثرگذار می‌باشند در چهارچوب سه سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشند، حال چنین بیان می‌کنیم: سرمایه‌های سه‌گانه چه تأثیری بر میزان موفقیت داوطلبان برای ورود به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دارند.

پیشینه تحقیق

- در کشور هلند، بین پیشرفت تحصیلی دانشجویان و تحصیلات والدین (مخصوصاً تحصیلات پدر) همبستگی نزدیکی وجود دارد.

- در کشور سوئیس، تأثیر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خانواده بر ورود به دانشگاه در طول زمان افزایش یافته است.

- آشافنبرگ و ما (1997)، لاریو (1987) مشخص ساختند که عناصر فرهنگی خانواده تقاضا برای ورود به آموزش عالی را تسهیل می‌نماید.

- پژوهش‌های انجام گرفته در مورد رابطه سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی نیز به نتایج مشابهی رسیده است. مطالعه کورکوران و کورانت در سال 1987 (کورکورانت و کرانر، 1987، 330). با استفاده از نمونه 1480 تایی در فاصله سال‌های (1981-1968) به بررسی جداسازی مشاغل در بازار نیروی کار، تفاوت در دستمزد پدران و مادران، طرز تلقی جامعه و والدین نسبت به فرزندان و اثر آن در میزان و نوع آموزش آنان می‌پردازند. آزمون ارائه شده توسط این دو به این مطلب می‌پردازد که آمار ویژگی‌های خانوادگی بر آموزش آنان نیز اثر می‌گذارد که نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از درآمد، شغل مادر و تعداد فرزندان خانواده که به استثنای تحصیل والدین متغیرهای

دیگر اثر مشابهی را بر فراگیری تحصیلی پسران و دختران دارند. در رابطه با دو متغیر تحصیلات والدین، تحصیلات پدر بطور چشمگیری به تحصیل پسران و تحصیلات مادر نیز بطور قابل توجهی بر تحصیلات دختران مؤثر خواهد بود.

- در سال 1998، پژوهش انجام گرفته در آرژانتین نشان داده است که بعد از کنترل ویژگی‌های اجتماعی - جمعیتی، افراد متعلق به خانواده‌های پردرآمد شانس بیشتری برای ورود به دانشگاه دارند. درآمد خانواده 90 درصد دانشجویان دانشگاه‌های دولتی بالاتر از حد متوسط است. همچنین تقریباً نیمی از افراد وارد شده به دانشگاه پدرانشان تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند، تقریباً 70 درصد دانشجویان متعلق به 30 درصد از ثروتمندترین افراد جامعه هستند و 30% دانشجویان باقیمانده متعلق به طبقات پائین جامعه می‌باشند. در مجموع، زمینه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی افراد یک عامل مهم در ورود به دانشگاه در آرژانتین می‌باشد (روزادا منندز، 2001).

- نتایج یک پایان نامه دکتری در آمریکا نشان داده است که از بین عواملی همچون درآمد خانواده، تحصیلات والدین، جنس و نژاد، تعامل اجتماعی در درون خانواده به عنوان یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین سهم را در دسترسی به دانشگاه داشته است (اسمیت، 1993).

- نتایج یک پایان‌نامه دکتری در آمریکا، این سؤال را مورد بررسی قرار داده است که چگونه سرمایه اجتماعی در متن مدرسه، انتظارات تحصیلی و عملکرد تحصیلی جوانان آمریکایی آفریقایی تبار را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با این حال، سرمایه اقتصادی، انسانی و فرهنگی اندک، ممکن است اثر سرمایه اجتماعی این دانش‌آموزان را که می‌تواند اطلاعاتی درباره دانشگاه فراهم و فرصت‌های تحصیلی را ایجاد نماید، محدود کند.

- تحقیق انجام گرفته در استرالیا (1995) نشان داده است که نسبت دانش‌آموزانی که والدینشان دارای تحصیلات دانشگاهی‌اند، چهار برابر بیشتر از نسبت دانش‌آموزانی است که والدینشان فاقد تحصیلات دانشگاهی هستند، وارد دانشگاه می‌شوند (ماسلن، 1995: 42).

- همچنین تحقیق دیگری که در استرالیا انجام گرفته نشان داده است که فرزندان خانواده‌های ثروتمند دو برابر بیش از فرزندان خانواده‌های فقیر وارد دانشگاه می‌شوند و دانش‌آموزان مدارس خصوصی برابر بیش از دانش‌آموزان مدارس دولتی به دانشگاه راه می‌یابند (گیف‌تی‌ماکو، 1991).

- بررسی زمینه‌های خانوادگی: عوامل اقتصادی و قانون برابری فرصت‌های شغلی در تحصیلات عالی زنان در ژاپن نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در موفقیت زنان ژاپن در ورود به دانشگاه این است که مادر آنها دارای تحصیلات دانشگاهی است و همچنین عوامل مهمی دیگر عبارتند از: تحصیلات دانشگاهی پدر، درآمد خانواده، ورود به دبیرستان‌های خصوصی، در موفقیت آنان نقش دارد (تاسمانیا فالک، 2001).

- اگرچه از حیث نوع متغیرها و سئوالات و یا فرضیه‌های پژوهش، پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور که در دسترس بوده‌اند با پژوهش حاضر متفاوت است، با این حال سعی شده است با عنایت به محوریت بحث موفقیت در دانشگاه و نقش متغیرهای سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در این موفقیت، تحقیقات و پژوهش‌های داخلی بررسی و مهم‌ترین یافته‌های آنها که می‌تواند هم به عنوان مقایسه و بررسی تطبیقی و هم به عنوان شناسایی نکات اشتراک و افتراق مورد استفاده قرار گیرد، ارائه شده است.

- تحقیق انجام گرفته در سال 1372 در مورد بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز، نشان داده است که موفقیت تحصیلی دانشجویان متأثر از شرایط و عوامل خاصی بوده است.

- در این میان، مهم‌ترین عوامل عبارتند از: خصوصیات شخصی، شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خانواده، که دورنمای امکان ادامه تحصیل و اشتغال و موقعیت اجتماعی رشته تحصیلی و نگرش دانشجوی نسبت به شرایط تحصیل را تعیین می‌کند. بین شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خانواده با موفقیت در دانشگاه رابطه معنی‌داری مشاهده شده است (سرندی، 1372).

- تحقیق انجام گرفته در سال 1373 در مورد بررسی تأثیر قشر اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی بر پایه برخی از متغیرهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بوده که عملکرد آموزش انسان را که بخشی از رفتار اجتماعی وی می‌باشد مورد بررسی قرار می‌دهد (علویون، 1373).

- تحقیق انجام گرفته در سال 1386 در مورد تأثیر رفاه خانواده بر موفقیت تحصیلی دختران که سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی یکی از عناصر اصلی پیشرفت ملت‌ها است. دستاوردهای این سرمایه‌گذاری از یکسو تبدیل انسان‌های مستعد به انسان‌های سالم، بالنده، متعادل و رشد یافته و از سوی دیگر تأمین نیازهای نیروی

انسانی جامعه در بخش‌های متفاوت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. به ویژه سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش، به دلیل بالا بودن نرخ بازدهی اجتماعی، از طرف مجامع بین‌المللی به عنوان نوعی سرمایه‌گذاری با اولویت تلقی شده است. هدف از پژوهش حاضر تعیین و تبیین میزان تأثیر رفاه خانواده بر پیشرفت تحصیلی و ارائه راهکارهای لازم در جهت افزایش موفقیت دانش‌آموزان است (علی‌پور، 1386).

- تحقیق انجام گرفته در سال 1382 در مورد بررسی پیشینه اجتماعی متقاضیان ورود به آموزش عالی نشان داده که پیشینه خانوادگی در پیشرفت تحصیلی داشته و نتایج نشان داده میزان تحصیلات، نوع شغل والدین و تعداد اعضای خانواده و طبقه اجتماعی در پذیرش آنان تأثیر دارد (دهنوی 1382).

- تحقیق انجام گرفته در سال 1385 در مورد بررسی رابطه سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین دانش‌آموزان با احتمال قبولی آنها در آزمون سراسری نشان‌دهنده آن است که سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین احتمال قبولی داوطلبان را افزایش می‌دهد (خدایی، ابراهیم).

روش تحقیق

پژوهش حاضر براساس هدف تحقیق، از نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. هدف تحقیقات کاربردی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است و از آنجا که تحقیق مذکور برای شناخت بیشتر تأثیر سرمایه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خانواده و ارتباط آن با موفقیت تحصیلی پذیرفته‌شدگان رشته‌های ممتاز دانشگاه مورد بررسی قرار می‌گیرد و نتایج به دست آمده از آن می‌تواند برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه آموزشی و پرورشی کشور مورد استفاده قرار گیرد.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری تحقیق، پذیرفته‌شدگان آزمون سراسری سال 1388 در گروه آزمایشی علوم ریاضی و فنی دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه تهران در رشته برق را شامل می‌شود که بالاترین تقاضای اجتماعی را در گروه آزمایشی علوم ریاضی و فنی دارند و از طرفی پذیرفته‌شدگان آموزشکده کامپیوتر سازمان سنجش آموزش کشور بوده که نسبت به دانشگاه تهران از پذیرفته‌شدگان با وضعیت علمی پایین‌تر برخوردارند، که

بصورت تصادفی انتخاب شده‌اند و به عنوان حجم نمونه به تکمیل پرسشنامه پرداختند. و حجم نمونه پژوهش نیز شامل 100 نفر دانشجوی می‌باشد. که از این تعداد 52 نفر مربوط به دانشکده فنی دانشگاه تهران و 48 نفر از آموزشکده کامپیوتر سازمان سنجش آموزش کشور می‌باشند.

تعیین روایی

پرسشنامه تحقیق برای اینکه از استواری لازم برخوردار باشد باید دارای روایی و پایایی باشد. روایی و پایایی از مضامینی هستند که برای دقت و قابل اطمینان بودن داده‌ها شرط اساسی به شمار می‌روند. برای روایی (Validity) پرسشنامه تحقیق از روش سازه¹ استفاده شده است. مطالعه روایی براساس روش سازه نشان می‌دهد که میزان روایی $r = 0/82$ (همبستگی نمونه‌ای) می‌باشد. مقدار فوق نشان از روایی بالای پرسشنامه برای تحقیق می‌باشد.

بعلاوه، با استفاده از روش روایی محتوایی²، معرف بودن محتوا مضمون سوالات مربوط به سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی و ساختار کلی پرسشنامه با رجوع به خبرگان و متخصصان و اعضای هیأت علمی سازمان سنجش آموزش کشور تأمین شده است.

تعیین پایایی

پایایی تحقیق میزان پراکندگی وسیله اندازه‌گیری را در اندازه‌گیری‌های مکرر نشان می‌دهد. به عبارتی دیگر این پارامتر بیانگر میزان تکرارپذیری و پایا بودن پاسخ‌ها در طول اندازه‌گیری‌های مکرر است. در زمینه پایایی معمولاً در تحقیقات اجتماعی از روش‌های متعددی چون آلفای کرونباخ، روش گاتمن، روش دونیمه‌سازی و... استفاده می‌شود. برای دستیابی به پایایی در این تحقیق، از روش برآورد ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS، 95% محاسبه گردیده است، می‌توان عنوان نمود که ابزار جمع‌آوری داده (پرسشنامه) از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

1. Construct Validity

2. Content Validity

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور جمع‌آوری اطلاعات مربوط به سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده و اطلاعات جمعیت‌شناختی (مثلاً نوع مدرسه، جنسیت، شغل پدر و مادر، تحصیلات والدین، سن و...) و براساس موضوع تحقیق و سئوالات تحقیق، پس از شناسایی شاخص‌های تحقیق اقدام به تدوین پرسشنامه شد که پس از انجام پیش‌آزمون مورد بررسی و ارزیابی و اصلاح قرار گرفت. لازم به ذکر است، از آنجایی که این پرسشنامه به صورت مصاحبه حضوری تکمیل شده است نواقص و نارسایی‌های مفهومی و محتوای سئوالات، در پرسشنامه نهایی رفع شده است. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش و تحلیل داده‌ها و پاسخ به سئوالات تحقیق از روش‌های آماری مناسب نظیر آزمون همبستگی اسپیرمن و آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. همچنین نرم‌افزار به کار برده شده برای انجام آزمون‌های آماری SPSS می‌باشد.

اهداف تحقیق

- الف- شناخت عوامل فرهنگی تأثیرگذار بر موفقیت افراد در کنکور سراسری.
- ب- شناخت عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر موفقیت افراد در کنکور سراسری.
- ج- شناخت عوامل اقتصادی تأثیرگذار بر موفقیت افراد در کنکور سراسری.
- د- مشخص نمودن ملاک‌های اجتماعی موفقیت در پذیرفته‌شدگان.
- ه- آگاهی از نقش خانواده، دبیرستان و جامعه و رسانه‌های جمعی در موفقیت فرد.

هدف اصلی تحقیق حاضر، تعیین میزان نقش سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بر موفقیت افراد در کنکور و از آن طریق تبیین نقش نابرابری‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در موفقیت تحصیلی می‌باشد.

تعریف مفاهیم

از طریق تعریف مفاهیم اولین قدم در بررسی تجربی فرضیه‌ها برداشته می‌شود. در این مرحله فضای مفهومی متغیرها را مشخص و شاخص‌های لازم بر اساس ارزش‌های حاکم بر جامعه آماری تعیین می‌گردد.

خانواده: شامل پدر، مادر، برادر و خواهر داوطلب آزمون سراسری می باشد.
کنکور سراسری: منظور آزمونی است که در گروه‌های مختلف آزمایشی علوم ریاضی و فنی، علوم تجربی، علوم انسانی، هنر و زبان‌های خارجی همه ساله توسط سازمان سنجش آموزش کشور برگزار می‌شود و فرد وارد مقطع کاردانی یا کارشناسی و یا کارشناسی ارشد ناپیوسته می‌شود.

موفقیت تحصیلی: مفهوم کلی موفقیت تحصیلی به مفهوم «رتبه کشوری» که توضیحات مربوط به هر کدام در ادامه ارائه می‌گردد:

متغیر «رتبه کشوری»، که به منظور سنجش و مقایسه رتبه کشوری پذیرفته‌شدگان در رشته‌های ممتاز و تبیین میزان تأثیر متغیر مستقل در آن اندازه‌گیری می‌گردد. رتبه کشوری، نتیجه امتیاز کل کسب شده کشوری داوطلب در کنکور سراسری است که به تفکیک مناطق سه‌گانه 1 در سازمان سنجش آموزش کشور تعیین می‌شود. لازم به ذکر است که تمامی پذیرفته‌شدگان در رشته‌های ممتاز لزوماً دارای رتبه کشوری بالایی نیستند، بلکه رتبه‌های پایین‌تر مناطق 2 و 3 (بر اساس منطقه‌بندی سازمان سنجش) نیز به دلیل ضرایب خاصی که به عنوان مناطق محروم برایشان تعلق می‌گیرد، شانس قبولی در رشته‌های ممتاز (مثلاً برق دانشگاه تهران) را پیدا می‌کنند.

سرمایه فرهنگی

به استناد مبانی نظری و پژوهش‌های انجام شده، بورديو سرمایه فرهنگی را به مؤلفه‌های مختلفی تقسیم می‌نماید که یکی از آنها سرمایه فرهنگی عینی (Objective) می‌باشد. به‌زعم وی این سرمایه شامل کالاهای فرهنگی و اشیاء مادی می‌باشد.

شاخص‌های مورد نظر برای کالاهای فرهنگی عبارتند از:

منابع آموزشی و کمک آموزشی موجود در منزل شامل کتب درسی، فیلم و CD آموزشی نرم‌افزاری.

دیسکتهای آموزشی - اطاق مخصوص برای مطالعه - کتابخانه شخصی

1. منظور از مناطق سه‌گانه: منطقه یک (مراکز استان‌های بزرگ)، منطقه دو (استان‌های کوچک)، منطقه سه (مناطق محروم).

سرمایه فرهنگی نهادینه شده از طریق معرف‌های تجربی زیر اندازه‌گیری شده است.

سطح تحصیلات والدین، میزان آگاهی و اطلاعات والدین در مورد مسائل مربوط به کنکور، انتخاب رشته و...
میزان اهمیت تحصیلات و امور تحصیلی فرزندان در نزد والدین.

سرمایه اجتماعی

بسیاری از محققین، برای سنجش سرمایه اجتماعی ارتباط درون خانوادگی و بین خانوادگی را به عنوان شاخص‌های اساسی مورد نظر قرار داده‌اند. که در این پژوهش سرمایه اجتماعی در درون خانواده در روابط بین اعضای خانواده مخصوصاً بین والدین و فرزندان تجلی پیدا می‌کند. سرمایه اجتماعی درون خانواده، مکانیزم مهمی است که از طریق آن، انتظارات تحصیلی والدین به فرزندان انتقال یافته و انتظارات تحصیلی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کلمن، 1988).

یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی که از طریق دوستان در اختیار قرار می‌گیرد اثر بیشتری بر موفقیت تحصیلی فرزندان دارد. توجه و مراقبت والدین از جمله مفاهیمی است که در مباحث مربوط به سرمایه اجتماعی مورد نظر محققین قرار گرفته است.

مک نیل و رالف (1999) برای این مفهوم ابعاد مختلفی را پیشنهاد داده‌اند:

بحث بین والدین و فرزندان - توجه و مشغولیت والدین در امور مربوط به دانش‌آموز و معلمان - نظارت بر امور تحصیلی فرزندان - نظارت بر امور تحصیلی فرزندان. - واکنش به نمرات درسی و توجه به دروس. - بحث و گفتگو والدین و فرزندان راجع به امور آینده تحصیلی. - سطح حمایت والدین در امور تحصیلی.

سرمایه اقتصادی

منظور از سرمایه اقتصادی، سرمایه مبتنی بر درآمد مالی و منابع مالی و دارایی می‌باشد. برای سنجش سرمایه اقتصادی امکانات و وسایل منزل، امکانات و وسایل اختصاصی دانش‌آموز، منطقه سکونت، درآمد، هزینه‌های تحصیلی و... مورد نظر قرار گرفته است.

چهارچوب نظری

در ابتدا رویکردهای کلاسیک عمده دربارهٔ مسألهٔ تحقیق، تشریح شده و سپس به رویکرد نظری مورد استفاده در این تحقیق اشاره خواهد شد. گفتنی است که نظریه‌های «کارکردگرایی» و نظریهٔ «تضادگرایی»، به عنوان نظریه‌های کلاسیک، ضمن اینکه در باب نابرابری‌های اجتماعی تبیین‌های متفاوتی ارائه نموده‌اند، جایگاه خاصی در ادبیات جامعه‌شناسی فرهنگی دارند تقسیم شده است. علاوه بر این، سه نظریه «سرمایه فرهنگی»، «سرمایه اجتماعی» و «سرمایه اقتصادی» نیز مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

نظریهٔ کارکردگرایی

گزارهٔ اصلی نظریه کارکردگرایی در باب موفقیت‌های تحصیلی به قرار زیر است: «موفقیت تحصیلی به معیارهای عامی از قبیل موفقیت در آزمون‌ها و امتحانات بستگی دارد و از آنجایی که استعداد و لیاقت تعیین‌کنندهٔ اصلی نتایج این امتحانات و آزمون‌ها می‌باشد، امکان انتقال توانایی‌های مربوط به پایگاه اجتماعی والدین به فرزندان کاهش خواهد یافت (هارن، 108).

از دیدگاه کارکردگرایی تغییرات در نظام آموزشی و بویژه در آموزش عالی در راستای تغییر نیازهای اجتماعی - اقتصادی جوامع هستند. بنابراین، گسترش جهان شمول آموزش عالی باعث می‌شود جوامع به شکل مفیدتری از استعداد افراد استفاده نمایند و نظم اجتماعی را پابرجا سازند. آموزش یک شیوه مشروع برای دسترسی معقول به موقعیت‌های کمیاب می‌باشد. مدارس و دانشگاه‌ها این توانایی را دارند که به افراد لایق اطمینان دهند که شایسته و لایق موقعیت‌های منزلتی بالاتر هستند (هورن، 66).

به زعم پارسونز نهادینه شدن قشریندی و مشروعیت یافتن نابرابری‌های اساسی عامل مهمی برای حل مسأله نظم اجتماعی است (پارسونز، 1977، 327).

نظریهٔ تضادگرایی

بر خلاف نظریهٔ کارکردگرایی که مجموعه‌ای از مباحث نظری یکدست و هماهنگ است در نظریهٔ تضاد با مجموعه‌ای از رهیافت‌های نظری متنوع و متعدد روبرو هستیم که شاید بتوان گفت مهم‌ترین وجه اشتراک آنها انتقاد از کارکردگرایی است.

به اعتقاد تضادگرایان، نخبگان جامعه غالباً موقعیت‌های بهتری دارند، چرا که منابع بهتری در اختیار دارند و کنترل بیشتری بر ابزارهای ارتباطی دارند. به همین خاطر برابری فرصت‌ها وجود خارجی ندارد.

عبارت برابری فرصت‌ها سرپوشی بر این واقعیت است که مدارس به شیوه‌ای سازمان یافته‌اند که به نحو اجتناب‌ناپذیری برای کودکان گروه‌های مرفه مزیت‌های بیشتری نسبت به کودکان گروه‌های محروم به همراه خواهد داشت (هورن، 1993، 58). از نظر کارکرد گرایان اگر کودکی در مدرسه پیشرفت مطلوب نداشته باشد، تقصیر خود اوست.

بنابراین، این حقیقت آشکار فراموش می‌شود که فرصت و امکان یک طبقه خاص برای کسب موفقیت در مدرسه کمتر از طبقه دیگر است (کارنوی، 1365، 458). به تعبیر جنکس این امر مثل این است که به هرکس فرصت مساوی برای شرکت در مسابقه دو داده شود اگرچه بعضی از آنان فلج باشند یا تمرین لازم را برای ورزش دو نداشته باشند. فرض برابری صرفاً تضمین‌کننده آن است که کسانی که امکانات بهتری دارند، می‌توانند از فرصت موجود استفاده کنند (رابرتسون، 1372، 362).

بنابراین، با فرض اینکه کلیه افراد از فرصت‌های برابر تحصیلی برخوردار باشند مثلاً بتوانند در مدرسه ثبت‌نام کنند، امکانات آموزشی را در اختیار داشته باشند و برای دسترسی به آموزش عالی در یک خط شروع قرار گیرند و با فرض کنترل متغیرهای اساسی چون هوش و لیاقت نباید تفاوت معنی‌داری بین نتایج تحصیلی طبقات اجتماعی مختلف وجود داشته باشد (بازرگان عباس 1373).

نظریه سرمایه فرهنگی

پیر بوردیو در سال 1977 اولین بار مفهوم سرمایه فرهنگی را برای تحلیل اینکه چگونه فرهنگ و تحصیلات تعامل دارند و در بازتولید اجتماعی سهم هستند، بکار برده است، وی به استناد تمایزی که وبر بین طبقه و گروه‌های منزلتی قائل است، به سیطره جبرگرایی اقتصادی سنت مارکسیستی بر ادبیات جامعه‌شناسی آموزش و پرورش پایان داده و با طرح کلید واژه سرمایه فرهنگی، رویکردی نوین در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش ارائه داده است. بوردیو برداشتی از طبقه را ارائه می‌دهد که فراتر از مفهوم طبقه در نزد مارکس می‌باشد. وی برخلاف مارکس، که طبقه را نظامی از حقوق مادی می‌داند، برداشت پیچیده‌ای از طبقه را مطرح می‌نماید که انواع سرمایه، یعنی «سرمایه اجتماعی»، «سرمایه فرهنگی» و «سرمایه اقتصادی» را در بر می‌گیرد.

بر این اساس وی بین سه نوع سرمایه تفاوت قائل می‌شود:

سرمایه اقتصادی که درآمد پولی و سایر منابع مالی و دارایی‌ها و نیز تجلی نهادی آن یعنی حقوق مالی را در برمی‌گیرد. سرمایه فرهنگی گرایش‌ها و عادات دیرپا که در طی فرآیند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند و نیز اهداف فرهنگی ارزشمند نظیر صلاحیت‌های تحصیلی و فرهیختگی را شامل می‌گردد. سرمایه اجتماعی مجموع منابع بالفعل و بالقوه که کنش‌گران از طریق عضویت در شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌ها بدست می‌آورند.

سوالی که بورديو مطرح می‌کند این است که آیا انتقال سرمایه فرهنگی جایگزین انتقال سرمایه اقتصادی می‌شود؟ پاسخ وی منفی است. زیرا به نظر او، صلاحیت‌ها، توانایی‌های فکری و گواهی یا مدرک تنها نمایانگر نوع خاصی از سرمایه هستند که در اکثر موارد به سرمایه اقتصادی افزوده می‌گردند.

سرمایه اقتصادی سیال‌تر است و به آسانی به سرمایه اجتماعی و فرهنگی تبدیل می‌شود. در مقابل، قابلیت تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه فرهنگی پرهزینه‌تر است. سرمایه اجتماعی سیالیت کمتری دارد و در معرض فرسایش قرار می‌گیرد. علی‌رغم اینکه تبدیل سرمایه اجتماعی به سرمایه فرهنگی دشوارتر است، تبدیل سرمایه فرهنگی به سرمایه اجتماعی آسان‌تر صورت می‌گیرد.

اصولاً از آنجایی که بخش عمده‌ای از سرمایه فرهنگی معطوف به جنبه‌های ذهنی و نگرشی افراد می‌باشد، تغییر و انباشتگی این سرمایه در افراد با کندی صورت می‌گیرد.

اما در مقابل، فردی که سرمایه فرهنگی بیشتری در اختیار دارد، بهتر می‌تواند دامنه تعاملات خود را افزایش داده و عضویت خود را در شبکه‌های اجتماعی افزایش داده و به انباشتگی سرمایه اجتماعی موجود و در اختیار، کمک نماید.

نظریه سرمایه اجتماعی

اصطلاح سرمایه اجتماعی ابتدا در حوزه مطالعات مربوط به اجتماع محلی بکار برده شد: مسائلی همچون کارکرد روابط همسایگی در شهرها، روابط بین شخصی به عنوان مبنای اعتماد، تعاون و تنش‌های جمعی در این اجتماعات.

این اصطلاح نخستین بار در اثر کلاسیک جین جاکوب «مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکایی» (1961) بکار رفته است که در آن وی توضیح داده بود که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری، صورتی از

سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در ارتباط با حفظ نظافت، عدم وجود جرم و جنایات خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی حفاظتی پلیس و نیروهای انتظامی مسئولیت بیشتری را از خود نشان می‌دهند.

جیمز کلمن که بیش از سایرین در کالبد شکافی این مفهوم سهیم است، در مقاله معروف خود با عنوان «سرمایه انسانی و ایجاد سرمایه اجتماعی» به چگونگی شکل‌گیری سرمایه اجتماعی توجه نموده است (فوکویاما، 1379، 100).

در ادبیات مربوط به بحث سرمایه اجتماعی، تعاریف متعددی از سرمایه اجتماعی ارائه شده است که در اینجا به پاره‌ای از آنها اشاره می‌نمایم:

جیمز کلمن سرمایه اجتماعی را با عنایت به کارکرد آن تعریف می‌نماید:

سرمایه اجتماعی شیئی واحدی نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند، تسهیل می‌کنند (کلمن، 1988، 164).

کارکردی که بوسیله مفهوم سرمایه اجتماعی مشخص می‌شود ارزش جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی برای کنشگران است که می‌توانند برای تحقق علائق‌شان از آنها استفاده کنند (کلمن، 1377، 465).

سرمایه اجتماعی هنگامی بوجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش را تسهیل می‌کند.

کلمن در تمایز سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی خاطر نشان می‌سازد که سرمایه انسانی با تغییر دادن افراد برای دادن مهارت‌ها و توانایی‌هایی به آنها پدید می‌آید و افراد را توانا می‌سازد که به شیوه‌ای جدیدی رفتار کنند (کلمن، 464).

نظریه سرمایه اقتصادی

هزینه‌های اقتصادی نمی‌تواند تبیین کافی برای انتخاب‌های تحصیلی ارائه دهد چرا که در موارد متعددی تصمیم‌های تحصیلی مستقل از هزینه‌های مترتبه می‌باشد. به زعم آنها، منافع تحصیلات برای کودکان طبقات بالا بیشتر است. برای طبقه متوسط نرفتن به دانشگاه، خطر تنزل اجتماعی را به همراه دارد، در حالی که طبقات پایین می‌توانند بدون ورود به آموزش عالی جایگاه طبقاتی‌شان را حفظ کرده و حتی تا اندازه‌ای تحرک صعودی داشته باشند صرفاً مستقل از طریق تکمیل تحصیلات متوسطه.

با تبعیت از بودون، اریکسون و جانسون این دیدگاه که تفاوت در موفقیت تحصیلی را می‌توان برحسب تفاوت‌هایی که طبقات در ارزش‌هایی که برای تحصیلات قائل هستند، تبیین نمود، را رد می‌نمایند. مراحل انتقالی (مثلاً از دبیرستان به دانشگاه) جایگاهی است که انتخاب اجتماعی در آن وارد عمل می‌شود.

در جمع‌بندی نهایی باید خاطر نشان ساخت که براساس نظریه انتخاب عقلانی بودون زمینه اجتماعی - اقتصادی می‌تواند به عنوان اثرات اولیه ساز و کار موفقیت‌های تحصیلی مورد نظر قرار گیرد.

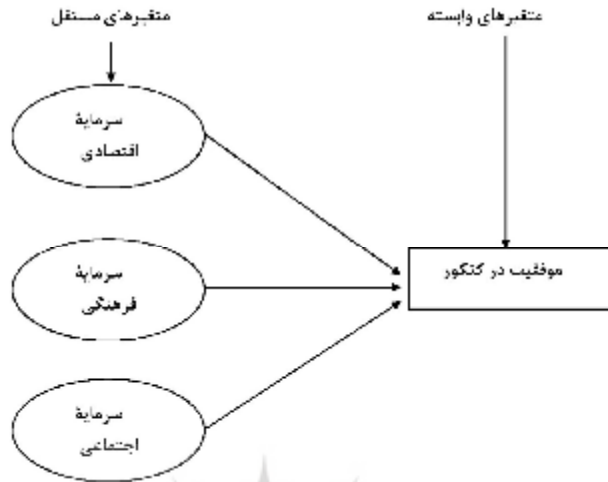
اما سؤال این است که با فرض عملکرد تحصیلی یکسان چرا در دوران گذر تحصیلی (مثلاً دبیرستان به دانشگاه) طبقات مختلف انتخاب‌های متفاوتی دارند. بودون معتقد است که در چنین مواردی پای اثرات ثانویه به میان می‌آید.

نظریه پردازان دیدگاه تضاد و کارکردگرایی علی‌القاعده برای تبیین ساز و کار موفقیت تحصیلی به آثار اولیه توجه نموده و هر کدام به زمینه‌ها و عوامل خاصی توجه نموده‌اند. مثلاً بورديو با طرح مفهوم ملکه، معتقد است که رفتار افراد متأثر از عاداتی است که با شیوه جامعه‌پذیری در ارتباط قرار دارد. همچنین افرادی همچون هایمن با طرح نظریه ارزش خاطر نشان می‌سازند که تفاوت در نظام‌های ارزشی طبقات مختلف، به تفاوت در نتایج تحصیلی منجر می‌شود.

تحلیل بودون این است که افراد صرفاً و بویژه در مراحل گذر تحصیلی براساس ارزش‌ها و علائق طبقاتی‌شان عمل نمی‌کنند بلکه آنها در چارچوب یک موقعیت اجتماعی عمل می‌نمایند و تصمیم‌های آنها مبتنی است بر ارزیابی آنها از شرایط و لوازمی که در بطن این موقعیت پیشروی آنها قرار دارد.

بنابراین ممکن است رسیدن به آموزش عالی هم برای خانواده‌های طبقه پایین و هم برای خانواده‌های طبقه بالا یک ارزش محسوب شود اما هنگامی که قواعد بازی ایجاب می‌نماید که افراد به تبع امکانات و فرصت‌ها و محاسبه سود و زیان، گزینه دیگری را انتخاب نمایند، تبیین‌هایی که به اثرات اولیه توجه می‌نمایند، کفایت نخواهند کرد.

به نظر بودون، موقعیت اجتماعی، اهمیت بیشتری نسبت به طبقه اجتماعی و وضعیت مادی و فرهنگی دارد. چون اگر فردی از یک طبقه محروم مادی - فرهنگی در موقعیتی قرار بگیرد که بتواند اطلاعات کافی و خوب نسبت به تحصیل و ادامه آن بدست آورد، به حکم و به لطف این اطلاعات، ارزشیابی صحیح و درستی و یا بهتر از آنچه که وراثت فرهنگی به او داده، نسبت به عواقب و نتایج تحصیلی پیدا می‌کند (بودون، 1370، 106).

نمودار (1) رابطه بین سرمایه‌های سه‌گانه و موفقیت در کنکور سراسری

فرضیه اصلی تحقیق عبارت است از:

بین سرمایه‌های سه‌گانه و موفقیت در کنکور سراسری رابطه وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی تحقیق عبارتند از:

بین سرمایه فرهنگی خانواده و موفقیت در کنکور سراسری رابطه وجود دارد.

بین سرمایه اقتصادی خانواده و موفقیت در کنکور سراسری رابطه وجود دارد.

بین سرمایه اجتماعی خانواده و موفقیت در کنکور سراسری رابطه وجود دارد.

یافته‌های تحقیق

رابطه بین سرمایه فرهنگی و رتبه کنکور

برای بررسی رابطه فوق به دلیل رتبه‌ای بودن مقیاس اندازه‌گیری رتبه کنکور (که همان رتبه آزمودنی‌های در کنکور بوده) از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در زیر آمده است.

جدول (1) نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن برای بررسی رابطه بین سرمایه فرهنگی و رتبه کنکور

متغیر	سرمایه فرهنگی	رتبه کنکور
سرمایه فرهنگی	-	
رتبه کنکور	-0/24*	-

$p < 0/05$ * با توجه به نتایج جدول (1) ملاحظه می‌شود که بین سرمایه فرهنگی و رتبه کنکور همبستگی ضعیف، معنی‌دار و منفی $0/24$ وجود دارد ($p < 0/05$) $r = -0/24$. به عبارت دیگر می‌توان ادعا نمود که با افزایش سرمایه فرهنگی داوطلبان، رتبه کنکور افراد کم (بهتر) گردیده و با کاهش سرمایه فرهنگی داوطلبان، رتبه کنکور افراد زیاد (بدتر) می‌شود.

رابطه بین سرمایه اجتماعی و رتبه کنکور

برای بررسی رابطه فوق به دلیل رتبه‌ای بودن مقیاس اندازه‌گیری رتبه کنکور (که همان رتبه آزمودنی‌های در کنکور بوده) از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در زیر آمده است.

جدول (2) نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن برای بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و رتبه کنکور

متغیر	سرمایه اجتماعی	رتبه کنکور
سرمایه اجتماعی	-	
رتبه کنکور	-0/25*	-

$p < 0/05$ * با توجه به نتایج جدول (2) ملاحظه می‌شود که بین سرمایه اجتماعی و رتبه کنکور همبستگی ضعیف، معنی‌دار و منفی $0/24$ وجود دارد ($p < 0/05$) $r = -0/25$. به عبارت دیگر می‌توان ادعا نمود که با افزایش سرمایه اجتماعی داوطلبان، رتبه کنکور افراد کم (بهتر) گردیده و با کاهش سرمایه اجتماعی داوطلبان، رتبه کنکور افراد زیاد (بدتر) می‌شود.

رابطه بین سرمایه اقتصادی و رتبه کنکور

برای بررسی رابطه فوق به دلیل رتبه‌ای بودن مقیاس اندازه‌گیری رتبه کنکور (که همان رتبه آزمودنی‌های در کنکور بوده) از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد که نتایج آن در زیر آمده است.

جدول (3) نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن برای بررسی رابطه بین سرمایه اقتصادی و رتبه کنکور

رتبه کنکور	سرمایه اقتصادی	متغیر
	-	سرمایه اقتصادی
-	-0/34*	رتبه کنکور

$p < 0/05$ * با توجه به نتایج جدول فوق ملاحظه می‌شود که بین سرمایه اقتصادی و رتبه کنکور همبستگی متوسط، معنی‌دار و منفی $0/34$ وجود دارد ($p < 0/05$) $-0/34$. $r =$ به عبارت دیگر می‌توان ادعا نمود که با افزایش سرمایه اقتصادی داوطلبان، رتبه کنکور افراد کم (بهتر) گردیده و با کاهش سرمایه اقتصادی داوطلبان، رتبه کنکور افراد زیاد (بدتر) می‌شود.

نتیجه‌گیری

یکی از ارکان اساسی توسعه در هر جامعه‌ای، موفقیت در تحصیل علم و آموزش در زمینه‌های تخصصی گوناگون و ایجاد فرصت‌های یکسان برای دستیابی همه افراد جامعه به این منابع می‌باشد. در حالیکه جوامع مختلف و به ویژه جوامع در حال توسعه در این راستا با موانعی جدی روبرو هستند و سهم افراد از این سرمایه‌ها، به ویژه به نسبت پایگاه طبقاتی‌شان از یکدیگر، متفاوت است. به همین منظور انجام بررسی‌ها و تحقیقاتی در جهت شناخت موانع و راه‌حل‌های ممکن ضروری است. در این تحقیق، کوشش شده است تا سه عامل: سرمایه‌های «فرهنگی»، «اجتماعی» و «اقتصادی» خانواده داوطلب، مورد بررسی قرار گیرد. مطالعاتی که در کشورهای گوناگون انجام شده حاکی از این است که زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده، بر روی موفقیت در کنکور فرزندان تأثیر دارد. نتایج این تحقیقات عموماً حاکی از این است که این سرمایه‌های ارزشمند از طریق خانواده‌ها بر موفقیت در

کنکور فرزندان و پذیرش آنها در دانشگاه‌ها اثر می‌گذارند. در این تحقیق، سرمایه فرهنگی با معرف‌هایی کلی چون میزان دانش، معرفت، مهارت، هنر و... و سرمایه اجتماعی با معرف‌هایی از قبیل روابط اجتماعی رسمی، غیررسمی و... و سرمایه اقتصادی با معرف‌های میزان ثروت و درآمد مورد سنجش قرار گرفته‌اند. واضح است که برای هر یک از معرف‌های کلی، معرف‌هایی جزئی در قالب سئوالات وسیله اندازه‌گیری بکار رفته است.

بر اساس مطالعات بوردیو و دیمجیو، سرمایه فرهنگی اثر مثبت و معنی‌داری بر موفقیت در کنکور افراد دارد. نتایج به دست آمده از تحقیق نیز مؤید این واقعیت است که نه تنها بین سرمایه فرهنگی و موفقیت در کنکور رابطه کاملاً معنی‌داری وجود دارد، بلکه همین رابطه را می‌توان به سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی خانواده نیز گسترش داد.

نهایتاً می‌توان از مجموع اطلاعات فوق نتایج زیر را بطور خلاصه استنتاج نمود:

1. آینده تحصیلی برای فرزند شخصی که از رده‌های بالای شغلی و تحصیلات عالی در جامعه برخوردار است بسیار روشن است و شانس بسیار بالایی برای ورود به دانشگاه دارد. زیرا اولین اعضای خانواده و اطرافیان خود تحصیلات عالی را امری رایج و روزمره می‌داند اما فرزند یک کارگر شانس کمتری برای ورود به دانشگاه دارد. تأثیر وراثت فرهنگی چنان است که می‌تواند مالکیت انحصاری را در اختیار فرزندان قرار دهد و رابطه‌ای میان نظام آموزشی و نظام طبقاتی برقرار است.
2. از بین داوطلبانی که والدین آنها از تحصیلات عالی برخوردار بودند نسبت به دیگر داوطلبان، محیط خانواده و محیط اجتماعی ویژه‌ای را برای داوطلب ایجاد نمودند که متمایز با دیگران بوده است مهم‌ترین آنها وجوه فرهنگی بیش‌تر از وجوه اجتماعی و اقتصادی است. در این خانواده‌ها فرهنگ بطور طبیعی و خود به خودی از طریق خانواده به فرزندان انتقال می‌یابد، بدین معنا که ابزار فرهنگی مانند کتابخانه، لوازم صوتی، تصویری و کامپیوتر در محیط زیست کودکان متعلق به خانواده تحصیل‌کرده فراوان‌تر و ارزان‌تر در اختیار آنان قرار می‌گیرد این در حالی است که کودکان خانواده‌ها فقیر و غیرفرهنگی دستیابی به فرهنگ تنها از طریق مدرسه است و باز این امتیازی است که دستیابی و موفقیت فرزندان خانواده‌های تحصیل‌کرده را به رشته‌های ممتاز آسان می‌سازد.

3. در گروه آزمایشی ریاضی و فنی در رشته برق از بهترین رشته‌ها بودند که امید به پیوستن به نخبگان جامعه را افزایش می‌داد و این فرزندان طبقات متوسط و پایین که در مناطق 3 کشور قرار داشتند و به موفقیت در تحصیل امیدوار بودند در اینجا آنها به عقب رانده می‌شدند. این داوطلبان که به پائین‌ترین قشر تعلق داشتند و در محیط خانوادگی خود حتی از آن مقدار تشویقی که فرزندان طبقات مرفه برخوردار بودند، آنها محروم بودند. از این رو، تجربه ذهنی‌یی که این فرزندان طبقات محروم از طبقه اجتماعی خویش داشتند. از یک سو و محدودیت عینی موفقیت خود در نظام آموزشی از سوی دیگر موجب می‌شد بسیاری از آنها از این نظام تبعیض فاصله بگیرند. با سیاست سه منطقه‌ای کردن پذیرش دانشجو توسط سازمان سنجش آموزش کشور و برقراری عدالت اجتماعی آموزشی این داوطلبان به سطحی همانند فرزندان طبقات مرفه رسیدند و گرچه رتبه علمی کشوری و معدل آنان از دیگر پذیرفته‌شدگان کمتر است اما به این رشته‌ها دست یافتند و کمی فاصله طبقاتی و تبعیض کم شد.

اگر این سیاست وجود نداشت به این ترتیب اقتدار مشروعیت بخش مدرسه می‌توانست نابرابری را تشدید کند زیرا محروم‌ترین طبقات که هم به سرنوشت خود آگاهی کامل دارند و هم از راه‌هایی که این سرنوشت را برای آنها رقم می‌زد کاملاً بی‌اطلاع بودند در اینجا این نوشته بوردیو: که نظام آموزشی از پنهانی‌ترین و موزیانه‌ترین راه‌ها استفاده می‌کند و به ساختن اشرافیت حقیقی در جامعه دست می‌زند و شکست تحصیلی را فراهم می‌سازد و تسهیل می‌کنند برای ما تداعی می‌شود.

4. سه سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در موفقیت افراد بستگی به حجم کلی سرمایه‌ای دارد که فرد در اختیار دارد و مجموعه ثروت‌های نمادینی که از محیط اجتماعی فرد به او به ارث می‌رسد مانند دستیابی به مقالات و افزایش روابط اجتماعی و سرمایه اجتماعی و جابجایی سرمایه اقتصادی به سرمایه فرهنگی بسیار مهم است یا توانایی فرد برای استفاده از سرمایه اجتماعی و تبدیل آن به سرمایه فرهنگی بسیار حائز اهمیت است و این فضای اجتماعی محیط زندگی داوطلبان از نظر دینی، سیاسی، هنری، فکری و هر میدان رابطه‌ای با ساختار آموزشی جامعه دارد. آنهایی که توانسته‌اند تمامی امکانات اقتصادی و ارتباطات اجتماعی را در جهت آموزشی بکار گیرند در این نظام آموزشی موفقیت بیشتری کسب نموده‌اند به عنوان مثال اساتید دانشگاه، معلمان، پزشکان، مهندسان، قضات و... در انجام این امور موفق‌تر بودند و فرزندان آنان در دستیابی به رشته‌های ممتاز موفق‌تر بوده‌اند که بوردیو آن را بازار

ثروت نمادین می‌نامد یعنی سرمایه فرهنگی را در کنار سرمایه اقتصادی و اجتماعی قرار می‌دهند و از مجموعه‌ای منسجم جهت تولید فرهنگی استفاده می‌کنیم.

5. در پایان ذکر این نکته لازم است که در تحقیقات و بررسی موفقیت با عنایت به سه سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی که به عنوان میراث فرزندان منتقل می‌شود سرمایه اقتصادی پررنگ‌تر از سایر سرمایه‌هاست. اگر چه در سال‌های دهه پنجاه و بعد از آن در ایران سرمایه اقتصادی به عنوان پشتوانه فرزندان خانواده‌های ایرانی مورد توجه بود و خرید زمین و آپارتمان و خانه پشتیبان مالی فرزندان بودند اما در دهه هفتاد و هشتاد تبدیل سرمایه اقتصادی و صرف آن در جهت امور فرهنگی برای فرزندان هزینه می‌شود.

سرمایه اقتصادی به عنوان مالکیت ثروت‌های مادی یا مالی عنصر مهمی در تربیت اجتماعی و روابط اجتماعی و فرهنگی برای فرزندان ایرانی به حساب آمده است. انتقال میراث برای همه طبقات اجتماعی به جوازهایی بدل شده است که از سوی نهادهای آموزشی صادر می‌شود و همه افراد می‌کوشند تا تمامی سرمایه‌گذاری اقتصادی را بر روی نهادهای تحصیلی متمرکز کنند و عملاً ارتقاء اجتماعی را با عنایت به جامعه شهری و صنعتی در متخصص شدن و مهارت تحصیلی می‌دانند و خانواده‌ها به طور آگاهانه میراث اجتماعی را تحصیل در مقاطع دانشگاهی و تحصیلات تکمیلی می‌دانند و به آن افتخار می‌کنند. گرچه جوامع سنتی داشتن منابع اقتصادی از قبیل زمین و آپارتمان و خانه را مایه افتخار می‌دانستند اما امروز جامعه ما، داشتن مدارک دانشگاهی را موجب مباهات می‌دانند. در جهت سرمایه‌گذاری فرهنگی برای فرزندان بکار می‌گیرند و آن را نه تنها هزینه نمی‌دانند بلکه سرمایه‌گذاری می‌نامند و سرانجام این سرمایه فرهنگی می‌تواند به حالت نهادینه شده در جامعه به صورت عناوین مدارک تحصیلی و موفقیت در مسابقات ورودی تخصیص و غیره که به استعدادهای فرد عینیت می‌بخشد و موجب تعیین پایگاه و جایگاه اجتماعی با منزلت بالا برای فرد در جامعه می‌شود و آن در واقع برای فرد درونی شده و جزء لاینفک شخص می‌گردد که نابرابری‌های حاصل از نظام آموزشی را کاهش می‌دهد. و این اعتقاد را دارند که سرمایه‌های اقتصادی برای فرزندان مفید است که منجر به مدارک کارشناسی ارشد و دکتری می‌شود.

تحلیل: نتایج تحقیق نشان می‌دهد که موفقیت در کنکور بر پایه سه عامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی استوار است که هر یک به تناسب تأثیر خود را در این خصوص نمایان می‌سازد و داوطلبان در نقاط مختلف کشور با شدت و ضف از این عوامل

برخوردارند در شهرهای بزرگ بیشتر عامل فرهنگی، در شهرهای متوسط بیشتر عوامل اجتماعی و در شهرهای کوچک بیشتر عوامل اقتصادی در موفقیت مؤثرند اما در این پژوهش نقش عامل اقتصادی پررنگ‌تر می‌باشد که براساس پیشینه تحقیق بالاخص نتایج تأیید می‌شود لذا در پاسخ به سوال تحقیق می‌توان گفت هرچه عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بهتر باشد موفقیت در کنکور هم بیشتر است.

پیشنهادات

در این تحقیق، با همبستگی‌هایی که به وجود آمد نشان‌دهنده تأثیر سرمایه‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که از این قرار که توزیع عادلانه ثروت در جامعه و در کشور باعث شکوفایی استعدادهای افراد به طور یکسان می‌شود. بالا بردن فرهنگ در کشور از طریق رادیو، تلویزیون و رسانه‌های جمعی و اطلاع‌رسانی یکسان در کشور، می‌تواند افراد را به طور یکسان از راهکارها و راهبردها آگاه نماید.

ایجاد امکانات آموزشی یکسان در حیطه وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در کشور باعث جلوگیری از بسیاری معضلات اجتماعی فرهنگی و اقتصادی افراد می‌شود مانند ایجاد دانشگاه‌های هم طراز با دانشگاه‌های تهران در کشور و ایجاد امکانات آموزشی در مدرسه و دبیرستان در کشور.

فارغ‌التحصیلان بهتر است در شهرستان محل اقامت خود مطالعات جامعه‌شناختی موفقیت را انجام دهند تا بتوان مقایسه‌ای از نتایج به دست آمده با پژوهش‌هایی که در شهرهای مرکزی کشور به دست آمده صورت گیرد. چون دید پژوهشگران در شهر و شهرستان تفاوت‌های عمده‌ای دارد.

محدودیت و مشکلات تحقیق

با توجه به این که این پژوهش به صورت پیمایشی و همراه با تکنیک پرسشنامه بوده لذا در تکمیل پرسشنامه افراد مورد مطالعه به سئوالاتی که وضعیت اجتماعی آنان را بیان نمودند تفاوت می‌کردند افراد تهرانی که بی‌تفاوت بودند و افراد شهرستانی علی‌رغم تحصیل در دانشگاه تهران هنوز هم وضعیت فرهنگی خود را رعایت کرده، اطلاعات ناب اختصاصی خود را در اختیار قرار نمی‌دادند این خود نشان‌دهنده این بود که فرد علی‌رغم موفقیت تحصیلی در رشته عالی اما دارای همان فرهنگ خود نگه‌داری یا سانسور اطلاعات خانوادگی است.

منابع

- بازرگان، عباس (1373). برابری فرصت‌ها در آموزش عالی. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی تهران، سال اول، شماره 1.
- بودون، ریمون (1370). منطق اجتماعی. ترجمه عبدالحسین نیک گهر، نشر جاویدان.
- بورديو، پیر (1373). سرمایه فرهنگی و ذوق هنری. ترجمه ناهید مطیعی، نامه فرهنگ، شماره 4.
- بورديو، پیر (1378). ذوق و سرمایه فرهنگی. ترجمه مصطفوی، لیلی، مجله‌نامه فرهنگ، شماره 30، صفحات 113-106.
- خدایی، ابراهیم (1385). بررسی رابطه سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین دانش‌آموزان با احتمال قبولی آنها در آزمون سراسری، پرتال جامع علوم انسانی.
- دهنوی، حسنعلی (1382). بررسی پیشینه اجتماعی متقاضیان ورود به آموزش عالی در سال 1382. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، دوره 10، شماره 4، صفحه 93 تا 123.
- رابرتسون، یان (1372). درآمدی بر جامعه، ترجمه حسین بهروان، انتشارات آستان قدس رضوی.
- سرندی، پرویز (1372). بررسی عوامل مؤثر در موفقیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
- علویون، هادی (1373). بررسی تأثیر قشر اجتماعی بر پیشرفت تحصیلی بر پایه برخی از متغیرهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- علی پور، اکرم (1386). تأثیر رفاه خانواده بر موفقیت تحصیلی دختران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- فوکویاما، فرانسیس (1379). پایان نظم. ترجمه غلامعباس توسلی، نشر جهان امروز.
- کارنوی، مارتین (1365). تعلیم و تربیت در خدمت امپریالیسم فرهنگی. ترجمه حسن پاشا شریفی، نشر روش نو.
- کارنوی، مارتین، لوین، هنری. ام (1367). بن‌بست‌های اصلاحات آموزشی. ترجمه محمدحسن امیر تیموری، نشر روز.
- کلمن، جیمز (1377). بنیادهای نظریه اجتماعی. ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی.

- Aschaffenburg, Karen and Mass, Ineke (1997). Cultural and educational careers, The dynamics of social reproduction, *American sociological review*, Vo: 62, No: 4.
- Bourdieu, Pierre (1977). Cultural reproduction and social reproduction in: Power and ideology in education, edited by Karbel, Jerome etal, Newyork, Oxford university press.
- Coleman, Jemes & Hoffer, T. (1987). *Public and private high schools*. The impact of cammunities. Now York: Basic Books.
- Coleman, Jemes (1982). *The asymmetric society syracuse*, N. Y. syracuse. University press.
- Coleman, Jemes (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94 (supplement). s95-s120.
- Coleman, James (1990). Equality and achievement in education, Boulder westvies press.
- Corcoran, M. E, & Courant, P. N. (1987). Sex- role socialization and accapational segregation: an exploratory investing ation. *Journal of post Keunesian econamics*, Vol, Lx, No: 3 PP:330-346.
- Giftymaku, Dowuona (1991). Family bachground and educational in Ghana, Dissertation abstracts.
- Hurn, Christopher (1993). *The limits and possibilities of schooling*, third edition, Allyn and Bacon
- Katsillis, J & Rubinson, R. (1990). Cultural Capital, Student Achievement and Educational Reproduction. *American sociology review*. 55:270-279.
- Maslen, Jeffrey (1995). Studu finds class divisions in access to australian higher educatin, *The choronic of higher education*, Vol:42, No:14.
- Parsons, Tallcot (1977). Social system and evaluation of action theory, the free press.
- Rozada, Matin Gonzalea; Menendez, Alicia (2001). *Higher education subsidies in Argentina in Argentina*, Internatinal higher education.
- Smith, Mark Holland (1993). *Family characteristics*, social capital and college attendance, Dissertation abstract.